

PA 6656

.H3

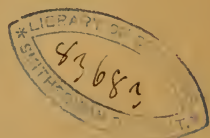
Copy 1

6656
H3

DE
SALLUSTI EPISTOLIS AD CAESAREM SENEM.

DISSERTATIO INAUGURALIS
QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS
IN
UNIVERSITATE FRIDERICIANA HALENSI CUM
VITEBERGENSI CONSOCIATA
AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES
RITE CAPESSENDOS
UNA CUM THESISIBUS A SE PROPOSITIS
DIE IX. M. NOV. MDCCCLXXIV
HORA XII
PUBLICE DEFENDET

AUCTOR
✓
OSCAR HARTUNG
ANHALTINUS.

ADVERSARIORUM PARTES SUSCIPIENT:

O. PORRATH, CAND. PHIL.
C. HUEBENTHAL, STUD. PHIL.

HALAE SAXONUM,
FORMIS PLOETZIANIS.

PA 6656
.H3

Magna dissensio est de epistolis quae dicuntur ad Caesarem senem de republica ordinanda inter viros doctos, cum alii eas Sallustianas, alii a rhetore quodam esse scriptas contendunt. Ac primus quidem Lud. Carrio in editione Gruteri a. 1607, cum ex magno grammaticorum numero ne unus quidem epistolas commemoravisset, eas esse subditicias suspicatus est. Tum vero Jan. Douza in adnotationibus eidem Gruteri editioni additis epistolas denuo Sallustio tribuit. Is autem quantopere epistolarum dictione Sallustiana falsus esset ex Cortii editione (Lips. 1725) perspicue apparuit. Cortius enim scripta non esse genuina ostendit ita, ut paene omnes viri docti, qui postea operibus Sallustii operam dederunt, editionibus ea adicere nollent. Orellius autem qua causa commotus epistolas Sallusti ceteris operibus addiderit, ipse in praefatione p. 6 his verbis dicit: Sed ex eodem codice (Vatic. 3864) etiam Pseudo-Sallustii ad Caesarem epistolas declamatori alicui Frontoniano sive antiquario tribuendas propter hanc unam rationem accurate exprimere placuit, quod vix aliam occasionem mihi in posterum oblatum iri putabam, qua hoc quamvis tenue ac falsum Latinae antiquitatis monumentum ea tandem forma ederem, quam unam veram atque integram esse duco. Praeterea nuperrime Jordanus epistolas denuo una cum ceteris scriptis Sallusti edidit (Berol. 1866). Is autem paullo post libello, qui inscribitur de suasoriis ad Caesarem senem de republica (Berol. 1868), quid de illis sentiret, distincte et accurate ostendit: epistolas non a Sal-

lustio, sed a rhetore quodam, quem altero saeculo p. Chr. fuisse censet, esse compositas. Contra Spandavius (Sallust ein Pamphletist? Bayreuth 1869) Sallustio libros denuo tribuit. Idem fere nuperrime, ut praeteream Burettum, qui plane ad Douzae rediit sententiam, Hellwigium in dissertatione de genuina Sallusti ad Caesarem epistola cum incerti alicuius suasoria iuncta (Lips. 1873) iudicasse video, cum primum libellum a rhetore quodam scriptum, alterum Sallustianum esse censeat. Sed mihi quidem falso omnes Sallusti patrociniū suscepisse videntur, quod tamen priusquam argumentis exponam, pauca praemittam, quibus demonstrarem alteram earum quae feruntur epistolarum non epistolam, sed orationem potius esse habendam. Quod quo accuratius intellegatur, nonnulla de codicibus, in quibus hi libelli scripti sunt, dicam.

Tres igitur sunt codices, quibus epistolae ad aetatem nostram pervenerunt: cod. Vaticanus A 3864 saec. IX, cod. B. Urbinas 411, cod. Vatic. C. 3415, e quibus codicem A fontem esse duorum reliquorum, qui XV saeculo scripti sunt, Iordanus mus. Rhen. vol. 18 p. 586 rectissime exposuit. In hoc igitur insunt Caesaris de bello Gallico commentarii, nonnulla Aethici, Plini epistolae; tum orationes ex Sallustii Catilina et Iugurtha et ex historiis excerptae, denique tres epistolae ex eiusdem scriptoris bellis totidemque ex historiis sumptae. Sunt autem epistolae hae: epistola Catilinae ad Catulum, Lentuli ad Catilinam, Scipionis ad Micipsam, Cn. Pompei ad senatum, Adherbalis ad senatum-Mithridatis, quibuscum epistolae ad Caesarem coniunctae sunt titulo praescripto: Ad Caesarem Senem de republica incip. felicit. Altera autem epistola duorum versiculorum spatio a priore seiuncta non est titulo inscripta, sed manu recentiore subscriptum est hoc unum verbum: Explicit.

Hae epistolae et orationes, id quod Orellius primus recte intellexit, hac ratione inter se collocatae sunt, ut a rhetore quodam ad usum scholarum tamquam chrestomathia quaedam congestae compositaeque esse videantur. Ex illo enim incipit, quod non modo his libellis, sed etiam orationibus et epistolis ex Sal-

lusti scriptis sumptis in codice praepositum est, tribus fontibus compositorem usum esse apparet. Libellos igitur illos hoc tantum titulo inscriptos fuisse apparet: ad Caesarem senem de republica, neque accurate dictum est in codicibus, utrum inter orationes an epistolas illi sint referendi. Sed cum ab eclogario post epistolas ponerentur, haud dubie eos epistolarum loco esse habendos censuit. Tamen iam antiquissimis temporibus eas esse orationes viri docti omnino putavisse videntur. Contra in praefatione editionis Bipontinae illas non orationes, sed epistolas potius esse habendas, perspicue exponitur. Iam vero alter increbruit error, quo etiam nunc multi viri docti tenentur libros veras esse epistolas. Sed hic quoque verum in medio vitum invenies. Recte enim iam Petrus Ciacconius intellexit, libellorum priorem orationem, alterum epistolam habendam esse. Ac profecto, si quis accuratius priorem perlegerit, facile intellet haec, quae leguntur c. 1, 9 erga omnes magna mediocri sapientia huc vocat, quae quisque optuma potest ut ei dicant potius amici esse, qui in contione Caesari suadebat, quomodo rempublicam optime constitueret, quam eius, qui absens per litteras consilia daret. In altero autem libro, quamquam ne huic quidem ulla inscriptio aut subscriptio adiuncta est, tamen illa, quae leguntur c. 2, 2 de republica tibi scripsi, et c. 12, 1 forsitan imperator perlectis litteris desideres sqq. satis epistolam redolere cognosces. Quae cum ita sint priorem librum orationem, epistolam alterum appellare mihi liceat.

His igitur praemissis ad rem ipsam accedamus. Atque opusculi mei duas esse volui partes, quarum in priore varia varii generis argumenta afferam, in altera deinde parte dictionem eam, quae inest in epistolis illis, et consilia Caesari data considerabo. Atque in priore quidem parte argumenta mea hoc ordine proferam, ut primum epistolas iam a veteribus subditi-
cias habitas esse tribus argumentis ostendam, primum quod is qui ebrestomathiam illam composuit Sallusti nomen non adiecit, tum quod paucis codicibus libelli traditi sunt, postremo quod ne unus quidem ex grammaticis epistolas nostras commemoravit. Deinde demonstrabo epistolas esse suasorias neque ab uno

eodemque esse compositas; tum ex ratione quoque temporum, quae in libellis descripta sunt, eos Sallustio tribui non posse, neque quidquam in libris commemorari quo cognosci possit, qua re commotus Sallustius epistolas ad Caesarem mittere in animum induxerit, explicabo; postea ex eo, quod auctor declamationis Sallusti ad Ciceronem libellos nostros spectavit, colligi non posse ostendam illos esse genuinos; postremo opinionem eorum refellam, qui Dionem Cassium epistolas respexisse censent.

Primum igitur si quaerimus quid eclogarius, qui chrestomathiam in codice Vaticano scriptam composuit, de epistolarum auctore iudicaverit, hoc concedendum est, illum, cum epistolas eis scriptis, quae ex Sallusti operibus erant sumpta, adiceret, in ea opinione versatum esse, ut epistolas fortasse a Sallustio esse scriptas putaret. Sed quoniam in codice Vaticano orationibus et epistolis, quas a Sallustio conscriptas esse constabat, nomen Sallusti praeposuit, his duabus epistolis nullum auctoris nomen addidit, recte dixisse mihi videor, iam illum dubitavisse, num libelli Sallustio vindicandi essent. Accedit quod epistolae paucissimis codicibus traditae sunt, genuina autem scripta Sallusti permultis. Nam cum et bella et historias Sallusti a veteribus studiosissime lecta esse constet, ex eo, quod epistolae illae rarissime sunt transscriptae, eas iam ab antiquis subditicias habitas esse conicias. Sed multo etiam maioris momenti argumentum, quo demonstretur epistolas non esse Sallustianas, id mihi videtur esse, quod a nullo ex magno grammaticorum numero umquam commemoratae sunt. Nam cum epistolae illae formis verborum antiquis abundant, expectes ab illis aut titulum aut hanc vel illam formam interdum afferri. Quod cum ne semel quidem a quoquam factum esse videam, etiam illi, scripta nostra non esse Sallustiana, perspicue putavisse mihi videntur. Ergo epistolas nostras et ab eclogario et ab eis qui Sallusti libros transcribebant et a grammaticis excellenti illi scriptori rerum Romanarum abrogatas esse apparet.

Sequitur ut demonstramus, id quod Iordanus quoque nuper intellexit, libellos esse suasorias a rhetore quodam compositas. Multa autem in utroque libro insunt, quibus haec sententia con-

firmatur. Primum enim iam ex titulo, quo epistolae inscriptae sunt, elucet eas a rhetore quodam esse conscriptas. Rhetores enim praescribere solebant, ut in suasoriis componendis accurate discerneretur, utrum nobili an seni an magistratui an patri an amico an prospere agenti an tristi suaderetur (cf. rhetoris incerti praecepta ab Halmio edita p. 589.) Hanc scholae regulam ei, qui epistolas nostras scripsit, cum ad Caesaris nomen illud senem adiceret, observatam esse puto. Rubricatorem enim chrestomathiae illius, ut Spandavius censet, secundum Quintiliani praeceptum quoddam sexum, dignitatem, aetatem eius, cui suasoriis consilia darentur, adicienda esse ratum (cf. Quint. inst. 3, 8, 27), hanc tituli formam libris praeposuisse nego, quoniam, si illam regulam esset secutus, non modo aetatem, sed etiam dignitatem sexumque Caesaris titulo addidisset. Non minus haec sententia confirmatur prooemio epistolae, in quo leguntur haec: scio ego quam difficile atque asperum sit consilium dare regi aut imperatori. Formulam enim consilii dandi formulam esse artis non minus quam alteram illam: deliberat ille, eandemque apud Quintilianum quoque inveniri Jordanus diligenter exposuit. Quod si verum est — et Jordanus adeo illud affirmavit, ut id, quod Hellwigius illi opponit, Sallustium etiam in proemiis coniurationi Catilinae et bello Iugurthino praemissis incepti sui rationem eiusque difficultatem illustrare, nemini probari possit, cum hoc loco non de communi illo loco, sed de formula consilii dandi agatur — hoc igitur si verum est, dubitari non potest, quin rhetor quidam auctor sit librorum nostrorum. Hue accedit quod, ut illa epistolarum nostrarum praecepta de severis moribus omittam, quae rhetorem seniore, non petulantem Sallustium iuvenem produnt, etiam dispositione utriusque libelli idem edocemur. Rectissime enim Jordanus admonuit, partes dispositionis et orationis et epistolae esse simillimas: in utraque enim narratio excipit prooemium, quam explanatio sequitur bipertito distributa. Quod genus suasoriarum esse proprium ex Senecae suasoriis apparet. Praeterea is, qui orationem nostram scripsit, Quintiliani praeceptum (inst. 3, 8, 15), tria esse spectanda in suadendo et dissuadendo, quid sit de

quo deliberetur, qui sint, qui deliberent, quis sit qui suadeat observavisse mihi videtur. Neglegentia autem rhetoris factum est, ut id, quod secundo loco afferri Quintilianus voluerat, primo loco, quod primo ponendum erat, secundo poneret. Sed hoc quidem mihi constare videtur, nostrum Quintiliani illud praeceptum respexisse, praesertim cum verbis illis, quae sunt c. 8, 8 non peius videtur pauca nunc de facto meo disserere tertiae legi Quintiliani satisfacere studeat. Quod autem Spandavius dicit, rhetorem illud Quintiliani (inst. 3, 8, 10) in suasoria, etiam cum prooëmio utemur, breviori tamen, et velut quodam capite tantum et initio debebimus esse contenti neglexisse, cum in utroque libello longo usus sit prooëmio, miror, quod hac ex re concludit eas non esse suasorias. Nam reputantes scriptorem summo studio Sallustianum genus scribendi imitatum esse, non offendemus in ea re, quod ille, cum Sallustium scriptis magna prooemia praeposuisse videret, magistri praeceptis neglectis ipse prooemia prolixiora epistolis illis addidit.

Neque id magni est momenti, quod Quintilianus, quem dedita opera cum omnes scholarum exercitationes tum maxime suasoriarum leges illustravisse constat, nihil de suasoriis epistolarum forma scriptis commemoravit: quo ex silentio Bernhardus hist. litt. Rom. p. 745 suo iure epistolarum scribendarum morem post Quintiliani aetatem in usum scholarum receptum esse collegit. Sed etiamsi concedo hanc consuetudinem Quintiliano mortuo demum in ludis usitatissimam fuisse, tamen mihi persuadere non possum eam subito exortam statim in omnes scholas diffusam esse. Sed hoc suasoriarum genus a nonnullis ante Quintiliani aetatem esse tractatum, post illius mortem paullatim in usum scholarum inductum esse censeo. Quid quod certissimum est exemplum Ciceronis, quem ad eundem Caesarem eademque de re epistolam in Hispanias missurum fuisse constat, nisi ab amicis prohibitus esset? cf. ad. Att. 12, 40, 2; 13, 26, 2; 27, 1. Sed Hellwigius cum Cicronem idem fecisse videat, per se esse verisimilius dicit, Sallustium Caesari hanc misisse epistolam, quam rhetorem quendam hoc genus suasoriarum invenisse. Quid autem? nonne fieri aliquando

potuit, id quod infra accuratius exponemus, ut rhetor, cui Ciceronis illa epistola non erat ignota, discipulis eandem rem Salustii, Caesaris amici, persona induta tractandam traderet, iuniori sub orationis, seniori, qui in litteris longius erat progressus, sub eadem epistolae forma, quam Cicero adhibuerat? Hac igitur re non prohibemur, quominus has epistolas quae dicuntur esse suarorias censeamus.

Nunc vero videamus, num aliis quoque rationibus haec sententia confirmetur. Accedit igitur ad ea, quae modo exposuimus, etiam illud, quod scriptor praeceptum illud a C. Victore p. 448. ed. Halm. commendatum, et proverbio uti non ignoto percommodum est et versiculo aut parte versus, spectavisse videtur. Invenitur enim versiculus intextus in oratione C. 1, 2 sed res docuit id verum esse, quod in carminibus Appius ait fabrum esse suae quemque fortunae. Praeterea is, qui epistolam composuit nostram, C. 13, 1 Horatiano illo usus, o et praesidium et dulce decus meum, Caesarem decus praesidiumque nobis adlocutus est. Summo autem studio Spandavius p. 20, quocum Hellwigius consentit, auctorem verba illa Horatiana in suum usum convertisse negat. Aliis enim locis allatis, ubi eadem verba coniuncta leguntur, (cf. Sall. Jug. 19, 1 postea Phoenices-Hipponem, Hadrumetum Leptim aliasque urbes-condidere; haecque pars originibus suis praesidio aliae decori fuerunt et Lucret. II. 640. praesidioque parent decorique) ostendere student illorum verborum coniunctionem fuisse usitatissimam. Nec negari potest, illa verba coniuncta apud complures scriptores inveniri. Sed cum Horati carmina ab omnibus omni tempore studiosissime pertractata sint, neque verba illa ab ullo alio scriptore nisi a nostro, quantum scio, in allocutione coniuncta sint, sententiae meae facile assentieris, nostrum illud Horatianum, quod, cum scriberet epistolam, animo eius obversabatur, ut condiret sermonem, in textum recepisce. Eum enim consulto versiculos ex carminibus poetarum sumptos sermoni intexuisse, etiam ex eis verbis, quae paullo post leguntur C. 13, 4 per gentes omnes fama virtutis tuae volitabit, elucet, siquidem ea

aut ex loco Enniano, quem Cicero affert disp. Tusc. I. 50, 15 volito vivus per ora virum aut ex Vergili Georg. III, 9 victorque virum volitare per ora excerpta videntur esse. Quamquam enim certo diiudicari non potest, utri poetae verba supra allata debeantur, tamen id certe constat, quoniam rarissime illud volitare ab aliis scriptoribus usurpatum est et nostrum idem atque Ennium et Vergilium his verbis exprimere voluisse videmus, rhetori aut huius aut illius scripta in manibus fuisse. Nec modo in versiculis verbisque ex poetarum carminibus sumptis, sed etiam in locis communibus sciteque dictis, quae permulta epistolis nostris inspersa sunt, rhetor deprehenditur. Sed cum Cortius in editione Sallusti iam accuratius ostenderit, quas sententias noster ex Sallusti scriptis genuinis petiverit, eas tantum afferam, quae ex aliorum scriptorum operibus videntur translatae esse. Qua in re plane comprobo Jordani opinionem dicentis: Cavendum est, ne, si quas praeter nostrum apud Ciceronem aliosve extare viderimus, ab hisce eum (i. e. rhetorem) translulisse cupidius statuamus. Neque enim ignorant harum rerum periti quasi per manus tradi solere docta dicta, ut veterum verbis utar, a primisque temporibus propagata esse syllogis illis, quibus ipsa auctorum nomina crebro et detracta et mutata esse Catonis Senecae aliorum subditiciae sententiae pridem docuerunt. Huc accedit, quod in scholis rhetorum sententiae ex singulorum scriptorum libris excerptae saepissime a discipulis adhibitae sunt, ita ut eorum, a quibus dicta illa orta erant, memoria magis magisque exstingueretur. Veluti haec sententia in orat. c. 6, 2 postremo sapientes pacis causa bellum gerunt a quonam sumpta sit, cum eadem et in Aristotelis et in Ciceronis et Corneli Nepotis aliorumque scriptis inveniatur, pro certo affirmari non potest. Idem de epistolae c. 13, 7 verbis vivos interdum fortuna saepe invidia fatigat iudicandum est, quae, cum aliis quoque scriptoribus communia sint, ex Quintil. institut. III. 2, 21 excerpta esse nego. Denique eadem de causa Cortius quoque erravit, cum censeat rhetorem in his verbis orat. c. 8, 1 nam

domum aut villam extruere, eam signis aulaeis alieisque rebus operibus exornare et omnia potius quam semet visendum efficere, id est non divitias decori habere sed ipsum illis flagitio esse illa Apulei de deo Socratis p. 54, 20 Elm. spectavisse: villas aemulas urbium . . . omnia ornata praeter ipsum. Nec minus quam Cortius Spandavius errat cum putat, nostrum non Apuleium, sed Apuleium potius hoc loco nostrum imitatum esse.

Quamquam igitur locos communes certo auctori vindicare vix licet, tamen nonnulli in libellis inveniuntur loci, quos ex hoc aut illo scriptore translatos esse aperte demonstrari potest. Veluti orat. c. 1, 6 pessumus quisque asperrume rectorem patitur ex Senecae de ira libro c. 37 petita sunt, ubi eadem leguntur verba: pessimus quisque rectorem asperrime patitur (rectorem praebet optimus codex Mediolanensis saec. IX., ceteri correctorem). Alteri enim scriptori alterius librum in manibus fuisse ex magna verborum similitudine intellegitur. Cur autem credam nostro Senecae locum illum obversatum esse, planeque Spandavii reiciam sententiam, qui nostro, non Senecae, verba illa tribuit, hanc habeo causam, quod multo probabilius est, discipulum, qui orationem nostram composuit, ex Senecae scriptis hausisse, quam Senecam obscuri cuiusdam hominis verba sua fecisse. Seneca enim epistolas esse Sallustianas iudicavisse credi non potest, quoniam grammatici etiam omnes, ut exposuimus, hanc sententiam repudiaverunt.

Ex omnibus igitur, quae adhuc diximus, apparet, Jordanum optimo iure libros esse suasorias putavisse. Quaecumque enim Quintilianus aliique rhetores de eiusmodi scriptis componendis praeceperunt, haec in epistolis observata esse videmus. Quam inepte autem Sallustio suasoriae secundum praeceptoris regulas conscriptae tribuantur, non necesse est explicare.

Ad haec autem argumenta, quae modo attulimus, accedit etiam illud, quod duo libelli, quamvis magnam inter se similitudinem habere videantur, tamen ab uno homine compositi non sunt. Nam in utroque quidem idem fere invenitur dicendi genus, brevitate quadam et obscuritate sermonis conspicuum, quod

tamquam Sallusti proprium saepe a grammaticis laudatur. Atque etiam sententiae nonnullae, quae in oratione leguntur, in epistola repetitae sunt: de quo Jordanus de suas. p. 31. dixit, eaque re commotus unum eundemque scriptorem et orationem et epistolam composuisse censuit. Sed accuratius inquirenti multa discrimina se offerunt. Nam, ne dicam suasorias forma, ut supra docuimus, inter se diversas esse, etiam alia multa restant, quae offendunt. Quid enim? auctor epistolae ad Caesarem datae si antea eidem consilia dedisset, nonne in epistola illa, quoniam eadem res in utraque tractatur, orationis mentionem facere debuit? Adde quod, quamquam complures in utroque libello sententiae, ut modo commemoravimus, congruunt, tamen nonnullae sunt, quae plane inter se pugnant. Quomodo enim, ut exemplum afferam, intelleges in orationis capite quarto vehementer reprehendi Sullae crudelitatem, clementiam eiusdem in epistolae capite quarto laudari, nisi suasorias a duobus esse scriptas concesseris? Praeterea Hellwigius in dissertatione supra allata accurate ostendit libros etiam copia verborum, coniunctionum structura usuque particularum, id quod hic enumerare longum est, ita inter se differre, ut duo auctores perspicue cognoscantur. Sed quod idem epistolam, quae minus a Sallustiano genere scribendi abhorreat quam oratio genuinam esse censet, mihi quidem falso iudicasse videtur. Quamquam enim concedo epistolam maiore arte esse compositam quam orationem, tamen propter magnum numerum errorum ac vitiorum, quibus, ut partim iam docui, partim infra etiam explicabo, abundat, hanc quoque subditiciam esse puto. Non magis probo quod Hellwigius ad explicandam similitudinem duorum libellorum dixit, eum qui orationem scripsisset epistolam imitandam sibi proposuisse, praesertim cum non intellegatur, cur ille in orationis, non in epistolae formam librum suum redegerit. Quodsi quaeris quomodo libros, qui, quamquam simillimi videntur esse, tamen inter se diversissimi sunt, exortos esse censeam, respondeo haec: Praefectus quidam scholae oratoriae, cui Ciceronis illud exemplum celeberrimum obversabatur, eandem materiam tractandam Sallusti persona substituta discipulis proposuisse mihi videtur, quorum is, qui in litteris iam plus profecerat, epistolae forma

utabatur, qui minus profecerat, orationis. Eundem autem, ut rei difficultatem minueret, discipulis et dispositionem et sententias gravissimas, quas Sallustio tribuerent, exposuisse censeo. Hoc igitur modo omnes offensiones, quas supra attuli, mea quidem sententia, facile removentur. Nec longe aliter Gerlachium iudicasse video dicentem in edit. maiore op. Sall. vol. II. p. 14. Nam totius argumenti multarumque sententiarum similitudo facit, ut putem, iuvenes, qui eodem artis oratoriae doctores usi fuerint, certamen quoddam ingenii instituisse, unde cognosceretur, uter plus in litteris profecerit.

Jam perlustremus tempora, quae ei, qui suasorias nostras scripserunt, respexisse videntur — id quod omnes, qui ei rei inquirendae operam dederunt, neglexerunt —, ex quibus illas Sallustianas esse non posse etiam magis apparebit. Commemorantur igitur in epistolis tamquam mortui Cn. Papirius Carbo, Cn. Domitius Ahenobarbus, M. Iunius Brutus, quorum primum anno 82. a. Chr. in Sicilia Pompei iussu interfectum esse, alterum in Africa anno 71. a. Chr. in proelio cecidisse, tertium denique a servo quodam Pompei necatum esse constat. Sed in vivis tamquam etiamtum timendi nominantur M. Bibulus, qui anno 49. a. Chr. mortuus est, L. Domitius Ahenobarbus, qui in pugna Pharsalica cecidit, M. Cato, qui anno 46. a. Chr. se ipse interfecit, denique M. Favonius, qui anno 42. a. Chr. decessit. Atque etiam Pompeium mortuum esse rhetorem voluisse ex eîs verbis apparet, quae sunt epist. c. 3, 1: quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate aut quia nihil eo maluit, quod tibi obesset, ita lapsus est sqq. Ac profecto, ea consilia de republica constituenda, quae nostri Caesari dant, huic, priusquam Pompeius plane devictus esset, dari non potuerunt. Nam quamquam res Caesaris iam ab initio belli prospere cesserant, tamen, quamdiu Pompeius ab omnibus optimatibus copiis et pecunia adiutus Caesari fortiter resistebat, dubium erat, uter victoriam reportaret, neque poterat Sallustius, si revera epistolas scripsisset, ante pugnam Pharsalicam anno 48. a. Chr. commissam et ante Pompei mortem illas ad Caesarem mittere. Quare equidem sic censeo, rhetoribus, cum

suasorias scriberent, illud tempus obversatum esse, quo Caesar in Hispaniis cum Pompei filiis, qui patre mortuo in bello cum eius adversariis perseverabant, anno 46 a. Chr. incipiente dimicabat. Hoc modo optime etiam verba illa intellegi existimo, quae leguntur epist. c. 2, 2 inter labores militiae interque proelia victorias imperium statui admonendum te de negotiis urbanis, ex quibus Caesarem bello non plane quidem confecto tamen iam victoriis reportatis imperium sibi paravisse, elucet. Neque illud sententiae nostrae repugnat, quod Caesar a rhetoribus et in oratione c. 2, 2 et in epistola c. 6, 6 et 12, 1 nomine imperatoris appellatur. Nam etiamsi ille Hispaniis demum devictis hoc honore perpetuo a populo Romano ornatus est, tamen eum iam ante dictatoris dignitatem receptam illo nomine vocatum esse constat (cf. Mommsen. hist. Rom. v. III. p. 464). Quae cum ita sint Baehrii quoque sententiam, quam in H. Litt. Rom. explanat, improbo. Is enim libellorum auctores eum annum respexisse ratus, quo Caesar contra L. Afranium et M. Petreium, qui in Hispaniis magno Pompei exercitui praeerant, profectus est (a. 49 ante Chr.), non animadvertit, Caesarem tum de republica ordinanda nondum cogitare potuisse. Videtur autem Baehrius ad hanc sententiam adductus esse, quod epist. c. 2, 2 Lentulum, anni 49 consulem, commemoratum esse videbat, namque tibi si id modo in pectore consilii est, ut te ab inimicorum impetu vindices quoque modo contra adversum consulem beneficia populi retineas, indigna virtute tua cogitas. Nec negari potest, his verbis contra adversum consulem Lentulum significari. Is enim minis sollicitationibusque effecit, ut Caesar a senatu hostis patriae iudicaretur, nisi ad diem certum exercitu dimisso Gallias provincias L. Domitio Ahenobarbo et M. Servilio Noniano tradidisset (cf. Mommsen. hist. Rom. v. III. p. 356). Sed propter hanc ipsam causam, quod Lentulo maxime suadente atque impellente bellum civile exortum esse nemo nesciebat, minime mirum est, rhetorem tempora parum curantem eum, quem acerbissimum Caesaris adversarium praeter Pompeium fuisse cognoverat, etiam anno 46 Caesari insidias parantem sibi fluxisse.

Quid vero dicam de Hellwigii sententia, qui anno 51 a. Chr. epistolam, orationem post pugnam Actiacam compositam esse censet? quod ille his potissimum argumentis probare studet: Primum illis verbis epist. c. 3, 1 quae supra attuli, Lentulum consulem significari negat, sed ex eis apparere censet auctorem dubitavisse, num Pompeius in numerum manifestorum Caesaris inimicorum referendus esset. Sed iam ante annum 51 simultates inter illos exortas esse Sallustio, Caesaris amico, ignotum esse non potuit, praesertim cum Iulia, Caesaris filia, Pompei uxore, anno 54 mortua hic nobilitati magisque favere coepisset et consul anni 51 creatus, ut impediret, quominus Caesar eundem honorem peteret, Metellum Scipionem collegam sibi elegeret. Deinde cum memoriae proditum non sit Marcellum, consulem anni 51, in senatu bellum cum Caesare gerendum suasisse, quo iure Hellwigius illum esse adversarium consulem contendat, non intellego. Sed ea potissimum causa commotus tempora anni 51 in suasoriis ficta esse nego, quod absurdum mihi videtur, vel Sallustium vel alium quendam Caesari iam ante bellum exortum praecepta de republica constituenda dedisse. Praeterea Hellwigius, ut sententiam suam probet, contendit de Bibulo quasi de praesente agi. Is autem, inquit, cum mense Martio anni 51 ex senatus consulto Syriam provinciam accepisset, paullo post illuc profectus est. Sed si modo diligentius ea quae in epistola de Bibulo scripta sunt legeris, facile cognosces, auctorem hoc loco non de ducibus Pompeianorum, qui tum Romae versabantur, sed omnino de principibus illarum partium locutum esse, neque curavisse, utrum illi iam mortui essent an etiam in vivis essent. Bibulum enim et Domitium iam anno 47 e vita cessisse supra docuimus.

Ex his igitur quae modo dixi sequitur tempora, quibus epistola et oratio scripta esse finguntur (nam in hac quidem re nulla inter duos libellos discrepantia est), cadere in a. 46 vel certe non ante a. 49, quo tempore Sallustius quadragesimum fere aetatis annum agebat. Unde iam certius apparet hos libros ab eo scribi non potuisse. Nam haec sententiarum inopia et hae nugae, quae in illis inveniuntur, egregio scriptori ad hanc

aetatem provecto, qui paucis annis post librum de coniuratione Catilinae edidit, nullo modo tribui possunt. Iam vero pauca dicenda sunt de opinione Hellwigii, qui epistolam certo quodam consilio a Sallustio ad Caesarem scriptam esse censet. Putat enim illum, cum T. Munatius Plancus Bursa et Q. Pompeius Rufus collegae, quibuscum tribunus plurima egerat, simulatque tribunatu se abdicaverunt, lege Pompeia de vi accusati et paullo post condemnati essent, veritum fortasse, ne ipse quoque accusaretur, hanc epistolam primis anni 51 diebus ad Caesarem misisse. Sed quidnam litteris illis a Caesare petere statuit? Dicas Sallustium, postquam epistolis in Caesaris familiaritatem se insinuaverit, fidem illius implorare voluisse. At Caesarem illo tempore nondum tantum valuisse, ut amicis praesidium magnum ferre posset, inter omnes constat. Huc accedit, quod idem, quamquam facile intellexit, bellum cum optimatibus necessario sibi gerendum esse, tamen diligenter prohibere studebat, quominus huius belli auctor esse videretur (cf. Mommsen. *hist. Rom.* v. III p. 351). Quare fieri non potuit, quin Caesar molestissime ferret illo tempore epistolam sibi tradi, in qua iam tamquam totius reipublicae moderator celebrabatur. Nec vero e suasoriis ipsis colligi potest, quid Sallustius libris illis componendis spectaverit, ut Teuffelius in Paulii *encycl.* vol. VI p. 700 recte adnotavit. Quid quod a moribus ingenioque et Caesaris et Sallusti plane abhorret illum ab hoc, ut victoria sapienter utatur, admoneri? Numquam enim fieri potuit ut Caesar, quem tanta clementia ac benignitate imperium temperavisse constat, ut vel inimicorum admirationem moveret, consiliis aliorum, quin etiam adolescentis rerum civilium nondum satis periti, se regi pateretur. Quod cum Sallustius, qui Caesaris consuetudine utebatur, non ignoraret, nullo modo credi potest eum, quomodo respublica optime constitueretur, imperatori praescribere ausum esse.

Restat, ut nonnulla refutemus argumenta, quibus usi ei, qui Sallustio has suasorias tribuunt, libellos esse genuinos docere student. Petrus Ciacconius igitur iam recte intellexerat, saepius magnam intercedere similitudinem inter epistolas nostras et scripta illa, quae declamationes Sallusti in Ciceronem Cice-

ronisque in Sallustium inscribuntur. Leguntur enim epist. c. 9, 1 haec: an L. Domiti magna vis est, quoinus nulum membrum aut flagitio aut facinore vacat. Lingua vana, manus cruentae, pedes fugaces, quae honeste nominari nequeunt inhonestissima. quae verba prorsus cum eis consentiunt, quae inveniuntur in oratione Sallusti in Ciceronem c. 3, 6 immo vero homo levissimus, supplex inimicis, contumeliosus, modo harum modo illarum partium, fidus nemini, levissimus senator, mercennarius patronus, cuius nulla pars corporis a turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes fugaces, quae honeste nominari non possunt inhonestissima. Huius autem declamationis Sallusti in Ciceronem cum mentio fiat apud Quintilianum inst. IV, 1, 68, sequitur eam aut ante illius aetatem aut eo vivo scriptam esse. Quamquam enim Quintiliani verba interpolata esse olim et alii et Iordanus de suasor. p. 10 credebant, tamen iam sublatam esse eam dubitationem puto, postquam Halmius optimi codicis Ambrosiani auctoritate usus illa restituit. Eum igitur qui declamationem scripsit locum epistolae supra allatum imitatum esse recte demonstravit Spandavius. Nam cum auctor declamationis illius non tam Sallusti genus dicendi imitari studeat, quam maledicta in Ciceronem congerere, omninoque oratione utatur spinosissima, loco nostro tam concinnus verborum ambitus est, ut iure mireris, cur ceterae orationis partes non eadem subtilitate diligentiaque atque illa periodus compositae sint. Praeterea idem Spandavius Domitium, quem, cum Corfinium a Caesare obsessum defendebat, ducem ignavum et crudelem se praestitisse constat, maiore iure ignaviae crudelitatisque accusandum esse docuit, quam Ciceronem, cui una caedes illa Catilinariorum exprobrari potest, quare dubitari non posse, quin auctor declamationis illius Sallusti in Ciceronem suasorias nostras in manibus habuisset. Quod si verum est, epistolas quoque, ex quibus nonnulla in declamationem illam translata esse apparet, ante Quintiliani aetatem scriptas esse negari non potest. Illud tamen ex hac re minime sequitur, ut auctor declamationis epi-

stolas re vera a Sallustio scriptas esse iudicaverit. Immo, cum libelli nostri paucis noti fuisse videantur, et epistolas et declamationem illam in unius eiusdemque rhetoris schola scriptas esse persuasum mihi habeo. Facile igitur fieri potuit, ut illae in manus auctoris declamationis inciderent. Cui sententiae ubi assensus eris, etiam id, quod Spandavius opponit, rhetores Augusti aetate ex aliorum scriptis totos locos aut singulas sententias mutuari dubitavisse, facile refutabis, quoniam eiusdem scholae oratoriae discipuli utique sibi permissum habuisse videntur, id quod praeceptoribus non licebat, sententias ex socii scriptis sumptas in suum usum convertere.

Iam vero idem Spandavius, ut suasorias nostras Sallustianas esse affirmet, Cassium Dionem quoque illas imitatum esse ostendere studet. Qua de causa plane Rogerii Vilmannsii sententiam probat, qui in dissertatione de fontibus et auctoritate Cassii Dionis, Berol. 1835 p. 9. consilium illud, quod in Dionis l. 52, 33. Augusto a Maecenate tribuitur, ex epistola nostra sumptum esse demonstravit. Leguntur autem apud Dionem haec: τὰς μέντοι γνώμας αὐτῶν μὴ φανερῶς, ὅσαι γε καὶ ἐπισχέψεως ἀκριβεστέρας δέονται, διαπνυθάνου, ἵνα μὴ τοῖς προήκουσί σφωον ἐρεπόμενοι κατοκνῶσι παρησιάζεσθαι, ἀλλ' ἐς γραμματεῖα γραφομένας οἷς αὐτοὺς μόνος ἐντυχὼν, ὑπὲρ τοῦ μηδενὶ ἄλλω ἐκδήλους αὐτοὺς γίνεσθαι, εὐθὺς αὐτὰς ἀπαλείψεσθαι κέλεται. In epistola autem inveniuntur haec: Igitur duabus rebus confirmari posse senatum puto, si numero auctus per tabellam sententiam feret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat, in multitudine et praesidii plus et usus amplior est. Quamquam autem Iordanus de suas. p. 9 usum iudiciorum his verbis nullo modo tangi, immo ipsa iudicia publica de capite et de honore penes populum fuisse recte exposuit, tamen Spandavius in sua sententia perseverat eo maxime nisus, quod eadem consilii causae a Dione atque a nostro afferuntur. Sed nihil est, cur miremur, hanc similitudinem inter illos extare. Quicumque enim illis temporibus, quae in suasoriis describuntur, rempublicam cāpessabat aut accurate res tunc gestas noverat, quoniam summa

largitione ignaviaque omnes ordines corrupti erant, nullo alio modo salutis civitatis prospici posse intellegere debebat, nisi aucto senatorum numero per tabellas in contionibus sententia ferretur. Huc accedit, quod neque ex reliquis Maecenatis orationis partibus neque ex Agrippae, quae antecedit, apparet, Dioni epistolas nostras ignotas non fuisse. Quod porro Spandavius Dionem (cf. l. 43, 9) etiam declamationem Ciceronis in Sallustium (cf. c. 7) spectavisse docet, etiamsi illum hanc novisse concedo, tamen non intellego, quo iure inde colligat eidem suasorias quoque notas fuisse.

In priore igitur huius opusculi parte hoc demonstrasse mihi videor, libellos, de quibus agimus, iam a veteribus subditicios habitos esse, in suasoriarum loco esse ponendos, a duobus auctoribus scriptos esse, temporum, consiliorum institutorumque ratione a Sallustio abhorrere, a Cassio Dione non esse expressos. Iam ad alteram partem disputationis nostrae transeamus, in qua singulis locis suasoriarum pertractatis illas non esse Salustianas etiam accuratius ostendam. Sed priusquam ad hanc rem aggrediar, quo tempore rhetores, quibus libelli nostri tribuendi sunt, vixisse censeam, paucis explicabo.

Itaque cum uterque liber, ut supra dixi, ante Quintiliani aetatem scriptus sit, saepius autem, sicut postea exponam, rhetores instituta quaedam et leges Augusti respexerint, concedendum est neque ante pugnam Actiacam neque multo post mortem Augusti libros scribi potuisse. Non minus certum esse puto eos anno 54 p. Chr., quo anno Nero imperium suscepit, non esse inferiores. Neque nimium illud antiquitatis studium, quod in obsoletis verborum formis et vetere orthographia conspicitur, ab hac aetate alienum est. Plurimas eius generis formas composuit Spandavius p. 8—11, qui maximum earum numerum Caesaris aetate in usu fuisse, quasdam vero ne ab Augusti quidem tempore abhorrere recte adnotavit. Neque tamen inde equi mihi videtur, ut suasoriae iam illo tempore scriptae sint. Sed rhetores, quibus mandatum erat ut Sallusti persona sub iustis suasorias componerent, formas illa aetate tritas, quae illis non ignotae erant, ut quam maxime Sallusti sermonem imitarentur, consulto adhibuerunt. Idem autem a Frontoniano

quodam, cui olim Iordanus utrumque libellum tribuerat, fieri non potuisse, quin interdum sui temporis formas in dictionem immisceret, Spandavius recte adnotavit. Quod cum Iordanus ipse intellexisse videatur, postea rhetores sub Flaviis vixisse contendit (cf. *Hermæ* vol. I. p. 232). Sed hoc quoque tempore rhetores usum loquendi ætatis iam dudum præteritæ vix ita perspectum habere potuerunt, ut ne semel quidem in his formis adhibendis errarent. Quamquam igitur accurate definiri non potest, quo anno scriptæ sint suasoriæ nostræ, tamen illud constare mihi videtur, eas ad antiqua tempora pertinere nec post Neronis imperium scriptos esse.

Nunc accedamus ad alteram partem huius opusculi, in qua, ut iam diximus, singulis locis suasoriarum examinatis et propter dictionem, quæ a Sallusti scribendi genere interdum plane abhorret, et propter consilia Caesari data illas Sallustio tribui non posse demonstrabimus.

In prooemio igitur rhetor, qui orationem scripsit, Caesarem adhortatur, ut id, quod victoria assecutus sit, pacis artibus firmare studeat. Sed iam hic verba pro vero antea obtinebat suspecta sunt. Quamquam enim obtinendi verbum interdum intransitive usurpatum est, tamen apud Sallustum ille usus non invenitur. Videtur autem rhetor illud quod epist. c. 12, 7 legitur, namque mihi pro vero constat, neglegentius in suum usum convertisse. Quod vero Spandavius censet. Apuleium de mag. 1, 1: certus equidem eram proque vero obtinebam, locum nostrum imitatum esse, prorsus improbabile est. Expectares enim Apuleium quoque, si hunc locum expressisset, obtinet impersonaliter dictum recepturum fuisse, præsertim cum pro eo quod addidit certus sum facile ponere posset formam multo usitatiorum certum est. Præterea verba, quæ paullo post leguntur: per mortales avidè cupiuntur, offensionem habent. Rhetor enim, cum Sallustum frequentius liberiusque per præpositionem usurpasse videret, et hoc loco et epist. c. 1, 6, ubi primum Caesarem in rebus adversis maiorem quam in secundis se præbuisse ostendit, deinde his verbis pergit: sed per ceteros mortales illa res clarior est, quod prius defessi sunt homines lau-

dando atque admirando munificentiam tuam quam tu in faciundo, quae gloria digna essent, audacter idem vocabulum usurpavit. Deinde quae leguntur c. 1, 2 tantum alios praegressus, per translationem insolenter posita, Sallustiana haberi non posse, per se patet. — Multo magis autem haec c. 1, 3 ceterum ut fabricata sic virtute parta quam magna industria habere decet, a Sallusti dicendi genere abhorrent. Nusquam enim apud Sallustum particulam quam cum positivo adiectivi coniunctam invenies, quamquam non ignoro, hanc consuetudinem cotidiani sermonis iam aetate Ciceronis, qui ipse interdum neglegentius ea usus est (cf. in Verr. III. 88, 206 et IV. 25, 56), vulgatam fuisse, a Suetonio autem aliisque posterioris aetatis scriptoribus maximopere frequentatam esse.

Sed etiamsi videmus rhetores qui libellos nostros scripserunt, interdum Sallusti vestigia reliquisse, tamen negandum est, eos tam imperitos Sallusti imitatores se praestitisse, quam Cortius saepius volebat. Errasse enim Cortium, cum orat. c. 1, 6 at contra id eniti decet utiquam optimis imperites barbare dictum esse censeret eniti contra aliquid, Iordanus de suas. p. 25. satis explicavit. Hoc enim loco vocem contra non pro praepositione, sed pro adverbio esse habendam, praeterea eniti cum ab aliis scriptoribus tum a Cicerone cum accusativo obiecti coniungi (cf. Cic. epist. ad. famil. 9, 13, 4; ad Attic. 16, 6, 2), nunc inter omnes constat.

Ex sermone vulgari mihi fluxisse videntur quae c. 1, 8 teguntur in codice Vaticano multo multoque asperius est, in editionibus antiquis falso scripta sunt ita, quod multo maius multoque asperius est. Nam cum formula illa multo multoque Augusti aetate nondum in usu fuerit, sed maxime a Frontone (cf. Front. ed. Nab. p. 24. multo multoque longior, p. 102 multo multoque amplius, p. 214 multo multoque diligentiam magis periculis obnoxiam esse) et antea a Valerio Maximo, sicut demonstravit C. F. W. Muellerus annal. philolog. v. XCIII. p. 49, usurpata sit, Iordanus, qui a Frontoniano quodam libros nostros scriptos esse voluit, recte iudicavisse videri potest. Sed quoniam aliis

causis, quas supra attuli prohibemur quominus hanc probemus sententiam, sermonem vulgarem et similitudinem aliorum formularum veluti longe longaeque, nimium nimiumque, magis magisque, secutum esse rhetorem putabimus.

Postquam rhetor in narratione partes Pompeianas et rerum novarum studiosos, qui spe praemii decepti a Caesare defecerant, graviter vituperavit, ad priorem partem orationis, in qua de bello componendo agitur, transit. Qua in re quid perversa verborum compositone, quae est c. 3, 1, significare voluerit, non intellego. Legitur autem sic: Igitur, quoniam tibi victori de bello atque pace agitandum est, hoc uti civiliter deponas, illa ut quam iustissima et diuturna sit, de te ipso primum, qui ea compositurus es, quid optimum factu sit existima. Deinde illud maxime agit rhetor, ut Caesarem hortetur ne crudelitate utatur in adversarios. Qua de causa exemplis allatis eorum, qui priore tempore crudeles se praestiterant, c. 4, 1 his verbis pergit: An illa quae paullo ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Sullanam increpabantur oblivio interfecit, Domitium Carbonem, Brutum, alios item non armatos neque in proelio belli iure, sed postea supplices per summum scelus interfectos, plebem Romanam in villa publica pecoris modo conscissam? Quem locum a nonnullis viris doctis in dubitationem vocatum esse video. Sed iam Iordanus de suas. p. 14, Gronovium, qui vv. victoriamque Sullanam delevit, et Cortium, qui in C. Marium victoriamque Sullanam scribendum esse existimavit, oleum et operam perdidisse ostendit. Nam et Sullam et Pompeium summa severitate crudelitateque in adversarios esse usos, non modo ex Valeri Maximi testimoniis (cf. 9, 2, 1 et 6, 2, 8) sed etiam ex Livi librorum 88 et 89 periculis elucet (cf. Drumann. hist. Rom. v. II. p. 467). Quare rhetor facile eorum facinora Caesari in memoriam revocare potuit, nec falso fortasse Hellwigius iudicat, cum et totam sententiae formam et singula verba Valeri Maximi narrationi similia esse ratus nostrum ex eodem fonte atque illum hausisse putat.

C. 4, 2 eheu quam illa occulta civium funera

et repentinae caedes, in parentum aut liberorum sinum fuga mulierum et puerorum, vastatio domuum ante partam a te victoriam saeva atque crudelia erat. Particulam quam neque a Sallustio neque ab ullo bono scriptore tam longe ab adiectivo, ad quod pertinet, remotam invenies. Nec minus homoeoteleuti figura in parentum aut liberorum sinum fuga mulierum aut puerorum mihi displicet, quam frustra nonnulli coniectura remove student. Nam quod Helwigius scripsit, occulta civium funera, repentinae caedes in parentum aut liberorum sinu, fuga sqq. probari nequit, quoniam rhetor mea quidem sententia chiasmi figura usus vocem puerorum ad parentum, mulierum, quod vocabulum posuit pro matrum, ad liberorum pertinere voluit. Ergo haec verborum compositio Sallustio utique abroganda est. — Haud dubie etiam ea quae leguntur c. 4, 4 quoque modo in belli administratione scorta aut convivia exercuerint nonnulli valde offendent. Nam etiamsi concedendum est formulam illam scorta aut convivia exercere usitatam fuisse, tamen, cum in comediis Plautinis tantum inveniatur — miror enim Iordanum, quod ea, quae in Plauti Amphitr. v. 288 leguntur: haec nox scitast exercendo scorto conducto male cum loco nostro congruere negat, — maxime sermonis cotidiani propria fuisse videtur. Eum usum igitur secutus scriptor, cum Sallustium gratiam, inimicitias, discordias, simultates exercere scripsisse videret, illa posuisse videtur.

Non minus altera orationis pars, quae consilia Caesari de republica constituenda data complectitur, erroribus ac vitiis gravissimis laborat. Intellegi omnino non possunt quae leguntur c. 5, 1 de pace firmanda quoniam tuque et omni tui agatis, primum id quaeso considera de quo consultas: ita bonis malisque dimotis patenti via ad verum perges. Quid enim hoc sibi velit id considera de quo consultas non perspicitur. Inter consilia autem Caesari a rhetore data illud animadvertendum est, quod est c. 5, 7. tollendus est fenerator in posterum. Cum enim Caesarem ipsum de bell. civ III, 1 legem de modo credendi possi-

dendique intra Italiam commemoravisse videret, consilium quod ad legem illam spectabat, ut optime reipublicae consulere videretur, sibi afferendum esse putavit. Neque alia ratione consilium illud, quod legitur c. 7, 2 intellegendum est: igitur provideas oportet uti plebs largitionibus et publico frumento corrupta habeat negotia sua, quibus ab malo publico detineatur: iuventus probitati et industriae, non sumptibus atque divitiis studeat. Id ita eveniet, si pecuniae, quae maxima omnium perniciēs est, usum atque decus dēmpseris. Nam hoc quoque consilium ad institutum quoddam Caesaris referendum est, quem lege Clodia sublata numerum eorum, qui e publico frumentum acciperent, minuisse constat (cf. Cass. Dion. 43, 21., Suet. Iul. 41). Practerea formula illa auctibus augere, 7, 4: quaeque res populos nationesve magnis auctibus auxissent, suasoriam esse subditiā confirmat. Haec locutio enim rarissime apud scriptores Romanos invenitur, in Sallusti autem scriptis nusquam extat: legitur enim semel apud Livium 29, 27, 3 et apud Frontonem de feriis Alsensibus p. 226 edit. Nab.

Sed non solum Caesaris ipsius, verum etiam Augusti instituta rhetorem in consiliis dandis respexisse apparere mihi videtur ex his verbis, c. 8, 4 ad hoc providendum est sibi, quonam modo Italia atque provinciae tutiores sint: id quod factu haud obscurum est. Nam idem omnia vastant, suas deserendo domus et per iniuriam alienas occupando. Item ne, uti adhuc, militia iniusta aut inaequalis sit, cum alii triginta, pars nullum stipendium facient. Quorum consiliorum alterum utrum ad poenas facinorum auctas (cf. Suet. Caes. c. 42) pertineat, an ad vastatas a piratis regiones maritimas an ad expulsos a veteranis bellis civilibus possessores, Iordanus de suas. p. 15 dubitat: equidem ad nihil eorum pertinere puto, sed rhetor bellum, quod Caesar cum Pompeio gesserat, spectavisse mihi videtur. Quod enim bellis civilibus fieri solet, ut summa crudelitas a civibus in cives exerceatur, ut victores victos possessione deiciant, id certe etiam bello illo evenisse per se patet. Atqui

non statim Pompeio devicto omnes eiusmodi iniurias compositas esse, verisimile est: quare rhetor iure Caesarem, ut civitati pacem otiumque restitueret, adhortatus est. — Qua in sententia quam eleganter verba Italia atque provinciae opposita, quam inepte factu haud obscurum dictum sit, Cortius iam satis explicavit. In altero vero consilio suasoriae auctor institutum quoddam Augusti respexisse videtur. Nam cum a Caesaris militibus vix unquam seditio mota sit, ex illius vita exemplum petere non potuit. Multo igitur verisimilius est, eum inaequalem militiam, quam dicit, propterea finxisse, quod Augusto imperatore milites tam aegre ferebant longa stipendiorum tempora, ut ille ad animos mitigandos eis, qui ultra modum legitimum merere vellent, praemia proponeret.

Nunc accedamus ad epistolam, quam, ut iam supra diximus, Hellwigius genuinam esse contendit. Sed in hac quoque multa esse quae a Sallustiano genere dicendi abhorrent, singulis quibusdam locis tractatis apparebit. Ut igitur leviora praetermittam, gravius est, quod c. 1, 6 praepositio per inepte posita est. Quo de loco supra iam dixi. Deinde c. 3, 1 tela in manus iacere insolenter dictum esse ipse Hellwigius concedit, neque puto illud libertate quadam a Sallustio in translationibus adhibita defendi posse. Quod autem praeterea Hellwigius affert, his verbis aptissime socordiam vel potius dementiam Pompei describi, tam longe repetitum est, ut aegre intellegatur.

Multas difficultates interpretibus praebuerunt haec quae c. 4, 1 in codice Vaticano scripta sunt ita: L. Sullae, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametsi supplicio hostium partissuas muniri intellegebat, tamen paucis interfectis ceteros beneficio quam metu retinere maluit. Atherculem catonem l. domitio ceterisque eiusdem factionis quadraginta senatores, multi praeterea cum spe adolescentes sicuti hostiae mactati sunt. In his verbis atherculem catonem l. domitio esse corrupta, nemo non intellegit. Sed quod olim Aldus scripserat at hercule nunc cum Catone L. Domitio recte nunc ab omnibus reicitur. Neque

enim fieri potuit, ut is qui Pompeianorum crudelitatem vituperare sibi proposuisset horum ipsorum mortem persequeretur. Praeclare autem nuper Mommsenus locum sanavit, scribens at hercule a. M. Catone, L. Domitio ceterisque; quae enim emendatione connexus sententiarum optime restituitur. Postquam enim ab initio tertii capitis rhetor Caesarem adhortatus est, ut oppressa nobilitate, cui summa omnium rerum potestas a Pompeio tradita esset, voluntati plebis obsequeretur, iam convicia ingeruntur optimatibus: eos in iudiciis dominari summamque impudentiam prae se ferre. Nulla seditione tot familias illustres esse eversas, quot ab illis perditae sint; ne Sullam quidem, quamquam illi iure belli licuerit, tanta crudelitate usum esse, sed paucis interfectis ceteros beneficio quam metu retinere maluisse. Hoc loco igitur quam crudeles L. Domitius et Cato se praestiterint commemorat. Sed quam inepte, quam indigne Sallustio nomen Catonis, cuius manus usque ad ultimum diem puras a civili sanguine fuisse ex Senecae suasoriis II, 6, 2 constat, cum L. Domitio Ahenobarbo coniungatur, quem maxime in Caesaris amicos saevisse scimus (cf. Cic. ad Att. 11, 6, 2., ad famil. 6, 21, 1., Suet. Ner. 2), nemo non intellegit.

Alia offensio est in his c. 5, 6: haec igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artis vitasque varias dispalata nullo modo inter se congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capessendam rempublicam. Quamquam enim palandi verbum apud Sallustium quater reperitur, tamen dispalari neque Sallustius neque quisquam omnino praeter Cornelium Nepotem Lys. c. 1 et Hann. c. 5. dixit. Sed is quidem propria vi verbum posuit: translatae significationis, quae hoc loco illi verbo tributa est, nullum aliud exemplum extat. Quare cavendum est ne cum Hellwigio insolentissimum usum Sallustio obtrudamus.

Quoniam supra ostendimus eum, qui orationem composuit, Augusti instituta ante oculos habuisse, quae Caesari commendaret, epistolae quoque auctorem idem fecisse verbis illis edocemur, quae sunt c. 5, 7 ceterum additis novis civibus magna me spes tenet fore ut omnes expergiscan-

tur ad libertatem. Quippe cum illis libertatis retinendae tum his servitutis amittendae cura orietur. Hos ego censeo permixtos cum veteribus novos in coloniis constituas: ita et res militaris opulentior erit et plebs bonis negotiis impedita malum publicum facere desinet. Quo in consilio epistolam minus diligenter legenti Caesaris ipsius factum scriptori observatum esse videri potest. Illum enim Suetonius *Caes. c. 42* narrat octoginta milia civium Romanorum in transmarinas colonias distribuisse. Sed haec cum verbis supra allatis nullo modo conciliari posse Iordanus recte intellexit. Multo igitur probabilius est, rhetorem veteranos, qui ab Augusto in coloniis ad veteres possessores adscripti sunt, respexisse. Ac firmari ea sententia his maxime verbis videtur: ita res militaris opulentior erit. Itaque cum id, quod ab Augusto reipublicae saluberrime institutum erat, iam Caesaris aetate utilissimum fuisse iudicaret, eiusmodi consilium Caesari facile dare potuit. *C. 7, 1* hostem adversum deprimere Iordanus recte in suspicionem vocavit. Quamquam enim vox deprimendi bis extat apud Sallustium, *Cat. 55, 3* et *hist. 1, 60 (D)*, tamen et his locis et apud Livium *36, 6*, nam tam noscendi in praesentia quam deprimendi hostis causa, alio sensu usurpata est. Neque defendi potest formula quae invenitur *c. 7, 4* magis aut minus natura et *c. 7, 10* neque de capite neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus iudicaverit. Nam, ut omittam in genuinis Sallusti scriptis eam dictionem non inveniri Handius Tursell. III p. 570 ostendit, magis aut minus pro plus minusve ante Plinium maiorem a nullo esse dictum.

De Catone rhetor *c. 9, 3* haec scribit unius tamen M. Catonis ingenium versutum loquax callidum haud contemno. Parantur haec disciplina Graecorum. Sed virtus, vigilantia, labor apud Graecos nulla sunt. Cum enim laudatio Catonis, quae legitur apud Sallustium *Cat. c. 54.*, ei non ignota esset, non potuit virtutibus illius obtrectare. Sed obtrectatoris more nominibus quam humillimis usus eas enumerat. Maxime autem verbis sed virtus,

vigilantia, labor apud Graecos nulla sunt rhetor proditur. Sallustius certe, qui litteras Graecas studiosissime tractavit, adeo illas contemnere non potuit.

Ad ea verba, quae ex cotidiano sermone a rhetoribus sumpta sunt, accedit etiam illud multipliciter, quod c. 10, 5 legimus. Recte enim id non videri ante Quintilianum dictum a quoquam Iordanus de suas. p. 29 docuit. Postquam c. 10 rhetor ad suas res ineptissime digressus est sequitur altera epistolae pars, quae est de senatu. Primum autem rhetor c. 11, 5 Caesarem, ut aucto senatorum numero per tabellas sententiae ferrentur, his verbis adhortatur: Igitur duabus rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus per tabellam sententiam feret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine et praesidii plus et usus amplior est. Ecce consilium inutilissimum! Quis enim est, qui ignoret senatorum numerum a Caesare esse auctum? Denuo igitur rhetor ipsius Caesaris institutum Caesari commendat. Dubitari autem potest, quodnam exemplum spectans, ut sententiae per tabellam ferrentur, suaserit. Iam Pliniaetate in senatu tabellarum usum obtinuisse ex epistola ad Messium Maximum III, 20 apparet, ubi haec leguntur: Meministine te saepe legisse, quantas contiones excitarit lex tabellaria quantamque ipsi latiori vel gloriae vel reprehensionis attulerit? At nunc in senatu sine ulla dissensione hoc idem ut optimum placuit: omnes comitiorum die postulaverunt. Excesseramus sane manifestis illis apertisque suffragiis licentiam contionum. Sed cum supra satis exposuerimus suasorias post annum 54 p. Chr. non compositas esse, rhetor aliunde hoc consilium petivisse videtur. Ac profecto, complura alia invenies, quae illi exemplum praebere poterant. Nam septimo urbis saeculo hunc iudiciorum morem legibus tabellariis sancitum fuisse, inter omnes constat. Huc accedit, quod in collegiis sacerdotum etiam cooptatio hoc modo facta est. Praeterea in municipiis decuriones locum sepulturae publicum per tabellam decreverunt. Quare cum multa essent instituta, quae spectare rhetor poterat, probandum non est

quod Spandavius censet, scriptorem, cum omnium fere senatorum aere alieno obrutorum sententias a creditorum arbitrio pendere videret, suo ipsius ingenio hunc sententiarum ferendarum modum protulisse, quo mala illa propulsaret. Nam cum multae et paene pueriles sententiae in libellis nostris inveniantur, cumque rhetores in consiliis dandis semper instituta aut Caesaris aut Augusti respexerint, nihil obstat, quominus epistolae auctorem hac quoque in re, cum iudiciorum ordinem mutandum Caesari commendaret, idem fecisse putemus. Quis autem mos ex eis, quos supra attuli, scriptori obversatus sit, certo dici non potest. Maxime tamen verisimile est, rhetorem, cum Ciceronianum illud, de leg. III, 15, 34 omnem auctoritatem optimatum tabellariam legem abstulisse novisset, hanc iudiciorum consuetudinem legibus tabellariis introductam respexisse.

In his quae leguntur c. 11, 6 cum paucis senatoriis, quos additamenta factionis habent illud additamentum sumptum est ex Cic. p. Sest 31, 68 Ligus additamentum inimicorum meorum. Nam ut omittam hanc vocem rarissime a scriptoribus Latinis usurpatam esse, non modo hoc loco sed etiam paullo ante c. 9, 4 eadem vox insolentius dicta invenitur: unde colligi posse videtur locum quendam alius scriptoris rhetori obversatum esse.

In ultimo epistolae capite figura prosopopoeiae maxime offendit. Quam figuram cum rhetor a Cicerone aliquoties summa cum arte usurpatam esse videret (cf. Cic. in Catil. I, c. 7 et c. 11), tamquam lumen libello suo addendum sibi putavit. Sed cum Cicero patriam cum Catilina seque ipso egregie faciat colloquentem, rhetor formulæ illius Sallustianae patria atque parentes male memor hisce verbis figuram illam introducit: Quod si tecum patria atque parentes possent loqui, scilicet haec tibi dicerent. Tum vero pergit ita: O Caesar, nos te geniumus fortissimi viri, in optuma urbe, decus praesidiumque nobis, hostibus terrorem. Quae multis laboribus et periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum anima simul tradidimus, patriam maximam in terris, domum familiamque in

patria carissumam e. q. s: quod ineptissime a Caesaris parentibus dictum esse apparet. Spandavius quidem et Hellwigius ita haec defendere student, ut Sallustium, quem epistolam nostram scripsisse putant, adolescentem non Ciceronis sed Graecorum vestigia secutum esse contendant. Sed cum exempla Ciceroniana supra allata longe celeberrima fuisse e Quintiliani laudibus eluceat, multo verisimilius haec potius quam graeca exempla hoc loco expressa esse. Praeterea ipsa imitatio tam rudis est tamque Sallusti ingenio indigna, ut valde mirer, quod viri illi docti tantam inscitiam scriptori clarissimo tribuunt.

V I T A.

Natus sum Oscarus Hartung Frosae Anhaltinorum die XIX m. Octobr. a. MDCCCIL, patre Friderico, matre Rosalia e gente Etzrodtiana. Fidei addictus sum evangelicae. Litterarum elementis in patrio oppido imbutus per decem annos gymnasium Servestanum frequentavi, ubi Fridericus Hammer et Franciscus Kindscher maxime me ad studia antiquitatis tractanda incitaverunt. Unde in universitatem Halensem me contuli, ubi per septem semestria scholis interfui. Bernhardyi, Keilii, Zacheri, Erdmanni, Haymii, Duemmleri, Droyseni, Beyschlaggii. Atque sodalis fui seminarii philologici regii. Praeterea Zacheri societati theodiscae interfui.

Omnibus quos nominavi viris illustrissimis et doctissimis, optime de me meritis, maximas semper gratias habeo.

Sententiae controversae.

I.

Soph. Ant. v. 557 lego:

καλῶς σι μὲν σοί, θεοῖς δ' ἐγὼ ἐδόκουν φρονεῖν.

II.

Sall. Catil. 22, 2 legendum est:

inde cum post execrationem omnes degustavissent aperuisse consilium suum, atque eo **dictitant** fecisse, quo e. q. s.

III.

Hor. Ep. 1, 5, 12 Bentleius recte scripsit:

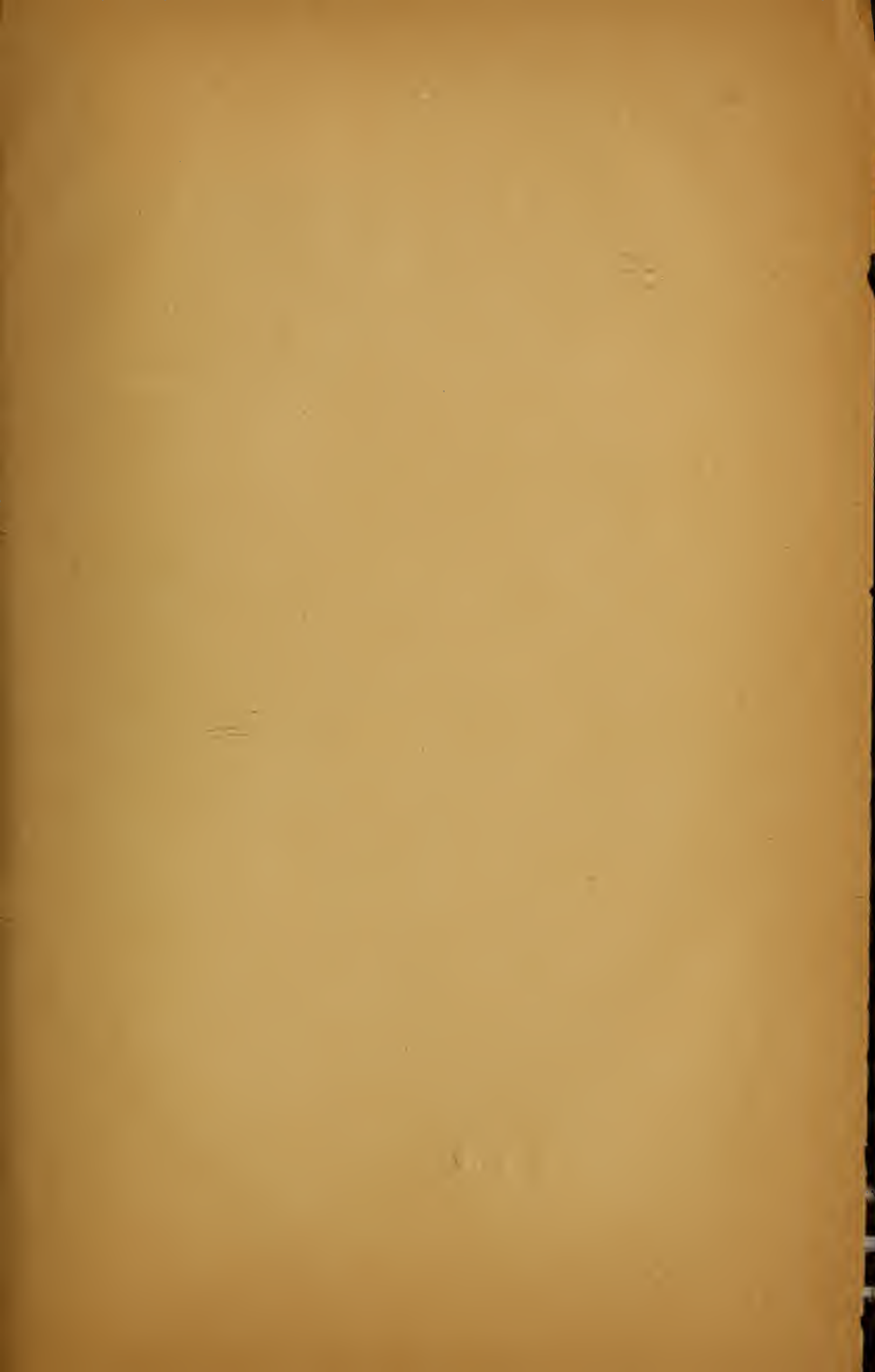
quo mihi fortunam, si non conceditur uti:

IV.

In gymnasiis lectiones Graecae augendae sunt, Latinae minuendae.

V.

Sallustius coniurationem Catilinariam non eo consilio scripsit, ut Caesarem defenderet.

LIBRARY OF CONGRESS

0 003 096 832 3

